

Adriano Murelli: *Relative Constructions in European Non-Standard Varieties*  
(De Gruyter Mouton, Berlin i Boston, 2011., 477 str.)

Knjiga Adriana Murellija *Relative Constructions in European Non-Standard Varieties* objavljena je 2011. godine, a izdavač je De Gruyter Mouton. Knjiga je pedeseti naslov u izdavačevoj seriji *Empirical Approaches to Language Typology* (EALT),<sup>1</sup> koju uređuju Georg Bossong, Bernard Comrie, Kristine A. Hildebrandt i Yaron Matras. Urednik je ovoga izdanja Georg Bossong. Knjiga ima 477 stranica, sastoji se od osam poglavlja raspoređenih u tri dijela te zaključka. Tekst prati velik broj tablica i prikaza. Knjiga je opremljena i dvama dodatcima, bilješkama, bibliografijom, kazalima jezika i autorâ te tematskim kazalom. Knjiga je nastala iz doktorske disertacije koju je autor obranio 2009. godine na Sveučilištu u Paviji (Italija).

**Uvodno.** Područje relativnih (odnosnih) konstrukcija inače je jedno od najbolje istraženih područja u lingvistici. Istraživanja o relativnim konstrukcijama provedena su na velikome broju jezika, često u vrlo opširnim i temeljitim studijama te u raznim teorijskim okvirima. Knjiga koju predstavljamo u ovome prikazu dio je te istraživačke tradicije, a teorijski gledano naslanja se ponajprije na funkcionalno-tipološki pristup jeziku. Izbor teme (studija o relativnim konstrukcijama u europskim jezicima) bio bi krajnje neobičan (jer je takvih već popriličan broj – v. niže) da se autor u svojoj studiji nije odlučio na to da istraži europske nestandardne varijetete. Važnost takvoga pristupa postaje jasniji ako se u obzir uzme sociolingvistička slika Europe – europski jezici imaju dugu povijest standardizacije i u mnogima od njih postoji snažna raslojenost između standardnih (viših, prestižnijih) i nestandardnih (nižih, manje prestižnih) varijeteta. Time se i jezična obilježja koja možemo naći samo u standardnim varijetetima ne mogu smatrati nužno reprezentativnima za cijeli jezik, a time i za cjelokupnu sliku Europe. Treba reći da je Europa po tome jedinstvena među jezicima svijeta. Sociolingvistička raslojenost jezika u smislu opreke standardno – nestandardno nije nešto na što se može naići, primjerice, ili u jezicima koji nemaju pismenost ili koji su je tek recentno razvili. Stoga se u knjizi na primjeru relativnih konstrukcija istražuje i sociolingvistička raslojenost Europe te se pokazuje da se potpuna slika o relativnim konstrukcijama u europskim jezicima ne može dobiti promatranjem samo standardnih varijeteta već je nužno uzeti u obzir i nestandardne varijetete. Stoga je ova knjiga i sociolingvistička uz to što je funkcionalno-tipološka (u teorijskom smislu) i arealna (u smislu fokusa na Europu).

1 Dosad je u seriji izašlo 57 naslova.

U ostatku prikaza knjigu predstavljamo prema trima cjelinama na koje je podijeljena. Nakon prikaza sadržaja knjige ukratko ćemo se osvrnuti na to kako je u knjizi prikazan hrvatski jezik.

**I. dio.** Prvi se dio knjige sastoji od triju poglavlja. U prvome se razmatraju teorijske postavke istraživanja, u drugome autor predstavlja izvore iz kojih su crpljeni podatci za istraživanje, a u trećemu predstavlja parametre za klasifikaciju i analizu prikupljenih podataka.

U prvome poglavlju (*Theoretical background*) autor najprije definira relativne konstrukcije, čiji su ključni elementi to što se sastoje od dvaju događaja koji su u odnosu subordinacije, a koji dijele jednoga sudionika (str. 6–26).<sup>2</sup> Zatim se predstavlja teorijski okvir, koji autor naziva funkcionalno-tipološkim (str. 26). Potom se definira termin *nestandardno* u opreci prema *standardno*. Nestandardno je prema autoru, a u tome slijedi autore poput Ammona i Berruta, sve ono što iz raznih razloga nije prihvaćeno u standardnome jeziku te je sociolingvistički markirano (str. 29–34). Pritom treba naglasiti da takav opseg nestandardnoga obuhvaća i ono što nazivamo dijalektima, ali i nadregionalne govorne varijante standarda. U vezi s tom definicijom također posebno ističe stav nekih autora (npr. Chesirea i Steina) koji ističu važnost nestandardnih konstrukcija u opisu pojedinih jezika jer se bez opisa takvih konstrukcija jezik u cjelini ne može opisati. Usto se navode i pogledi autora poput Millera i Weinert koji pokazuju da nestandardno i standardno nije uvijek moguće razdvojiti u jezičnoj uporabi, ponajprije zato što se u nestandardnoj uporabi uvijek mogu naći i elementi koji u nestandardni varijetet dolaze iz standardnoga (str. 34–37). Konačno, u posljednjemu se dijelu poglavlja daje vrlo koristan i sažet pregled postojećih opisa relativnih konstrukcija u europskim jezicima. Taj pregled jasno pokazuje da nedostaje opis koji bi uz standardne sustavno prikazao i nestandardne varijetete.

U drugome poglavlju (*Data sources*) autor predstavlja metodologiju svojega istraživanja. S obzirom na to da istražuje nestandardne varijetete, autor se pita kako doći do informacija o relativnim konstrukcijama koje se upotrebljavaju u nestandardnim varijetetima. Poseban je naglasak na pitanju komunikacijskoga okruženja za koje se može pretpostaviti da će sadržavati nestandardne konstrukcije.<sup>3</sup> U vezi s time autor navodi, slijedeći Auera, da je medij u kojemu se najlakše očituju nestandardne konstrukcije govor, što je i očekivano. Međutim, autor nastavlja, slijedeći Kocha i Oesterreichera, da se obilježja tipična za govor ne nalaze isključivo u jeziku koji se govori (izgovara), već i u pisanome mediju kada je riječ o nekim oblicima neformalne komunikacije, primjerice u

2 Treba reći da se autor ne koristi terminom relativna (su)rečenica jer se relativna konstrukcija ne mora nužno ostvariti u obliku rečenice s finitnim predikatom, već se može javiti, primjerice, i u obliku participijske rečenice, rečenice s glagolskom imenicom i dr.

3 Drugim riječima, pitamo se gdje se pojavljuju nestandardne konstrukcije. Primjerice, nestandardne konstrukcije ne očekujemo u školskim udžbenicima ili književnim djelima (osim možda u dijalozima).

neformalnim e-mailovima, na forumima, internetskim razgovorima (*chat*) i sl.<sup>4</sup> Za takav se jezik, koji je pisan, kaže da je konceptualno govoren (*conceptually oral*). Stoga se, uz govor, kao važna domena u kojoj se mogu naći nestandardne konstrukcije izdvaja i internetski jezik, čime se broj izvora za nestandardne konstrukcije povećava (47–52). Nestandardne se konstrukcije dakle mogu pretraživati ne samo u korpusima govorenoga jezika već i u internetskim izvorima i internetskim korpusima.<sup>5</sup> Autor zatim predstavlja svoj uzorak jezika, koji se sastoji od 36 europskih jezika, većinom indoeuropskih (str. 52–54). Na kraju, poglavlje se završava pregledom izvora kojima se autor koristio u analizi te ih ocjenjuje prema raznim parametrima (str. 55–72). Navodi gramatike, tematski usmjerene studije, upitnike, korpusne te internet. Posebno se ističe problem gramatika koje za većinu jezika vrlo šturo obrađuju nestandardna obilježja, čime se povećava važnost studija posvećenih isključivo nestandardnim varijetetima.

Konačno, u trećemu poglavlju (*Data classification*) autor predstavlja tri parametra za klasifikaciju relativnih konstrukcija (str. 74–112). Ti su parametri red riječi, odnosno položaj relativne konstrukcije prema antecedentu, zatim je li relativni element (veznik) jednostavan (kao hrv. *koji*) ili složen (primjerice kombinacija relativne čestice što i resumptivne zamjenice – *kuće što ih vidim*) te konačno sintaktička uloga antecedenta u relativnoj konstrukciji (npr. uloga subjekta – *čovjek koji dolazi* ili izravnog objekta – *čovjek kojega vidim*). U ostatku poglavlja ispituju se korelacije među navedenim parametrima (str. 115–122) te se predstavlja nekoliko problematičnih slučajeva (str. 122–148).

**II. dio.** Drugi je dio knjige ujedno i središnji jer se u njemu predstavljaju, sistematiziraju i ocjenjuju prikupljeni podatci o jezicima iz uzorka. U ovome ćemo prikazu samo ukratko i prilično pojednostavljeno prikazati neke od zanimljivijih rezultata autorove analize.

Dakle, u četvrtome poglavlju (*Typological issues*) autor analizira podatke prema trima parametrima koji su spomenuti u uvodu (v. gore). Takva analiza pokazuje (str. 244) da su u europskim jezicima kao strategije relativizacije najviše zastupljeni strategija s relativnom zamjenicom – kao u hrvatskome *čovjek koji dolazi* (32 od 36)<sup>6</sup> te strategija s nesklonjivim relativizatorom<sup>7</sup> – npr. *čovjek što dolazi* (34 od 36).<sup>8</sup> Time autor pobija ranije zaključke prema kojima se isključivo relativna zamjenica smatra tipičnom za europske jezike (npr. Comrie i Kuteva). Takvo je gledanje, smatra autor, posljedica analize podataka koji dolaze isključivo iz europskih standardnih varijeteta. Kada se u obzir

4 Naravno, postoji i obratni slučaj, kada nešto što je preneseno usmenim kanalom, odnosno izgovoreno, ima obilježja pisanoga jezika. Takvi su primjerice formalni govori. Oni, premda izgovoreni, po svojoj razradenosti i sintaksi pripadaju domeni pisanoga jezika.

5 O primjeni toga načela na hrvatski jezik v. odjeljak niže posvećen hrvatskomu jeziku.

6 Četiri su jezika u kojima relativna zamjenica nije posvjedočena islandski, malteški, irski i turski.

7 Engl. *relative particle*.

8 Nije posvjedočen jedino u mađarskome i estonskome.

uzmu nestandardni varijeteti, ta se slika znatno mijenja, odnosno pokazuje se da relativna zamjenica i nesklonjivi relativizator supostoje u većini europskih jezika (str. 248–250). Ta se tvrdnja razrađuje u petome poglavlju (v. niže). Također se pobija i tvrdnja nekih autora (npr. Cristofaro i Giacalone Ramat) da u središnjoj i istočnoj Europi nije posvjedočen nesklonjivi relativizator (str. 250–251).

Nadalje, podatci skupljeni za potrebe studije analiziraju se u petome poglavlju (*Sociolinguistic issues*) iz sociolingvističke perspektive. U njemu se detaljno analiziraju statusi pojedinih konstrukcija u standardnome i nestandardnome jeziku, s posebnim osvrtom na odnos relativne zamjenice i nesklonjivoga relativizatora. Takva analiza pokazuje da taj odnos nije jednak u svim europskim jezicima. Autor prepoznaje četiri skupine europskih jezika s obzirom na sociolingvistički status nesklonjivoga relativizatora (str. 265–268). U prvoj se skupini nalaze jezici u kojima se nesklonjivi relativizator ne rabi u standardu; u drugoj su jezici koji u standardu dopuštaju samo relativizaciju pozicije subjekta i izravnog objekta (u toj je skupini i hrvatski, ali v. niže); u trećoj su jezici koji ne rabe nesklonjivi relativizator samo za relativizaciju pozicije subjekta i izravnog objekta već se u standardu mogu relativizirati sve sintaktičke pozicije, ali je pritom obvezatna uporaba resumptivne zamjenice za sve pozicije osim subjekta i objekta; u četvrtoj se grupi nalazi jedino grčki jezik, u kojem je moguće i u standardu rabiti nesklonjivi relativizator bez resumptivne zamjenice za sve sintaktičke pozicije. Autor nadalje pokazuje da jezici u kojima se nesklonjivi relativizatori rabe slobodnije (treća i četvrta skupina) pokazuju neka zajednička obilježja. Tumačenja te pojave autor nudi na temelju Steinova standardizacijskoga modela, u kojemu je jedan od ključnih elemenata i utjecaj prestižnoga jezika (latinskoga, grčkoga, staroslavenskoga te njemačkoga – u slučaju češkoga i baltičkih jezika). Naime, jedan dio jezika iz treće i četvrte skupine nalazi se na europskoj periferiji (npr. skandinavski jezici, islandski, malteški, irski), što znači da je na njih u manjoj mjeri utjecao prestižni jezik, u ovome slučaju latinski. Latinski je jezik, kao što se pokazuje na više mjesta u knjizi, presudno utjecao na razvoj i širenje relativnih zamjenica u cijelome nizu europskih jezika. Kod ostalih jezika primjetno je to da su standardizirani kasnije od većine europskih jezika i/ili da su temeljeni na dijalektnoj *koiné* (npr. makedonski, slovački, ukrajinski), dok je u slučaju grčkoga važan element nedavna restandardizacija toga jezika,<sup>9</sup> pri čemu je u standardni jezik ušao velik broj nestandardnih elemenata. Autor dakle povezuje navedene osobitosti (slabiji utjecaj latinskoga, drukčiji model standardizacije) s većom prisutnošću nesklonjivoga relativizatora u standardnim varijetetima tih jezika. U načelu, tomu je razlog veća naklonost prema prihvaćanju jezičnih osobina koje se ne mogu naći u prestižnome jeziku. Strogo odbacivanje upravo takvih jezičnih osobina tipično je za jezike koji su ranije standardizirani (16.–18. st.), kada je istovremeno utjecaj prestižnih stranih jezika bio puno jači. U zaključcima poglavlja autor ističe činjenicu da istovjetna konstrukcija u jednome jeziku može

9 Grčki je jezik u sedamdesetim godinama prošao opsežnu jezičnu reformu.

biti nestandardna, a u drugome standardna te da najbolje objašnjenje za tu pojavu u europskome kontekstu nudi sociolingvistika. Sociolingvistički elementi ne mogu se k tome strogo odvojiti od dijakronijskih te se njihova uzajamna povezanost razrađuje u sljedećemu poglavlju.

Stoga u šestome poglavlju (*Diachronic issues*) autor razmatra razvoj standardnih konstrukcija u jednome dijelu uzorka za koje su podatci dostupni. To su većinom romanski i germanski jezici te u određenoj mjeri slavenski. Autor pokazuje da su konstrukcije koje su danas posvjedočene u tim jezicima samo kao nestandardne prisutne u njima većinu njihove povijesti te dodatno obrazlaže da je izbor pojedinih konstrukcija kao standardnih vrlo arbitraran te da ovisi o nekim faktorima u povijesnome razvoju jezika (v. peto poglavlje). Također se posebno razmatra i nastanak relativnih zamjenica, koje su, kako smo već rekli, tipičnije za standardne varijetete. Autor pojave u ovome poglavlju tumači oslanjajući se na Auerov model (str. 346–366).

Na kraju treba reći da poglavlja od četvrtoga do šestoga čine organsku cjelinu jer se u njima analiziraju u načelu isti podatci, ali s triju različitih gledišta. Ipak, tekst je premrežen brojnim uputnicama te se svi relevantni navodi i analize, a koji se nalaze drugdje u tekstu, mogu lako naći i provjeriti, što olakšava čitanje i praćenje teksta.

**III. dio.** Treći se dio knjige sastoji od dvaju poglavlja u kojima se predstavljaju rezultati korpusne analize relativnih konstrukcija u govorenome njemačkom (sedmo poglavlje) i nestandardnome ruskom (osmo poglavlje). Takvim analizama autor predstavlja jedan od modela istraživanja nestandardnih relativnih konstrukcija te i sam pridonosi području novim konkretnim nalazima.

**Hrvatski jezik u prikazanoj studiji.** Na ovome ćemo se mjestu kratko osvrnuti na opis hrvatskoga jezika u knjizi te na njegovo mjesto u europskoj panorami relativnih konstrukcija. U knjizi hrvatski nije predstavljen zasebno, već zajedno s bosanskim i srpskim pod kraticom BCS (Bosnian/Croatian/Serbian), u čemu autor prema svojim riječima slijedi uobičajenu praksu (bilj. 6, str. 434). Izvori su za 'BCS' Kordić (1999), Katičić (1986), van der Auwera i Kučanda (1985), za dijakroniju Gallis (1958) i Deszö (1982) te jedna informantica, govornica srpskog. 'BCS' se opisuje kao jezik u kojemu prevladava relativna zamjenica (*koji*) te se pojavljuje nesklonjivi relativizator (*što*). U standardnome jeziku nesklonjivi se relativizator rabi samo za relativizaciju pozicije subjekta i izravnoga objekta. U nestandardnome jeziku moguće su i druge pozicije. Resumptivne zamjenice obvezatne su za sve pozicije osim subjekta i izravnoga objekta. Iako u načelu ništa što autor piše nije pogrešno, takva je slika prilično pojednostavljena, posebice ako se u obzir uzmu poznate razlike između hrvatskoga i srpskoga standarda te ako se uzmu u obzir rezultati dviju nedavnih studija o upotrebi nesklonjivih relativizatora u nestandardnome hrvatskom. U hrvatskome, naime, za standardni jezik doista stoji da se nesklonjivi relativizator može rabiti za pozicije subjekta i izravnoga objekta (te neizravnoga objekta). Međutim, ne stoji tvrdnja da se uz objekt ne rabi resumptivna zamje-

nica, već je u hrvatskome standardu njezina uporaba obvezatna (npr. *vlak što ga vidim*). Također, važno je i to što je nesklonjivi relativizator *što* standardan samo u hrvatskome, a u srpskome se ponajprije smatra nestandardnim elementom (npr. Pavlović 2012). Treba dodati da se u hrvatskome standardu nesklonjivi relativizator javlja u nešto biranijemu stilu te mu frekvencija (barem impresionistički) raste sa stupnjem rafiniranosti jezika, pa ćemo na nj najčešće naići u jeziku književnosti te u poeziji.<sup>10</sup> Kada je riječ o dvjema nedavnim studijama (Polančec i Gnjatović 2014, Polančec i Mihaljević, *u tisku*) o nestandardnome hrvatskom, u njima se na temelju analize nestandardnoga internetskog jezika pokazuje da se u nestandardnome hrvatskom nesklonjivi relativizator također rabi, ali ponajprije za relativizaciju pozicije subjekta i izravnoga objekta.<sup>11</sup> Također, za razliku od standarda, resumptivna zamjenica često se ispušta ako se relativizira objekt, ali samo ako je antecedent neživ – *slike što smo (ih) kupili*. U hrvatskome se, dakle, pojavljuje u europskim razmjerima jedinstvena situacija (barem ako se uzmu podatci iz prikazane knjige) – nesklonjivi relativizator istovremeno je tipičan za nestandardni jezik te za *formalne* registre standardnoga jezika. U neobilježenoj komunikaciji standardnim jezikom gotovo se isključivo rabi relativna zamjenica *koji*.

Naravno, svemu upravo rečenomu o hrvatskome jeziku nije cilj da umani vrijednost prikazane knjige, već samo da pokaže koliko su važne jezično specifične i po mogućnosti kvantitativne korpusne studije u području relativnih konstrukcija. Isto naglašava i sam autor (str. 4 i drugdje) te i sam daje primjer već spomenutih studija o njemačkom i ruskom.

**Zaključno.** Kao što je već rečeno, knjiga Adriana Murellija *Relative Constructions in European Non-Standard Varieties* nudi obilje podataka te smo u ovome prikazu dali tek kratki uvid u sve ono što se u njoj obrađuje. Knjiga je teorijski jasno postavljena te se njezin predmet proučavanja, relativne konstrukcije, obrađuje iz više perspektiva (uz teorijsku, iz sociolingvističke i dijakronijske) te na velikome broju jezika (njih 36). Treba znati da globalan pogled na neku temu često po strani ostavlja mnoge detalje, obično iz razloga što neki podatci jednostavno nisu dostupni. Rezultati studija poput ove zato se često kasnije nadopunjuju novim nalazima te se neke od tvrdnji u njima zbog toga ponekad i korigiraju. Međutim, takve su studije nezamjenjive upravo zato što nude široki pregled podataka te uvid kakav se istraživanjem samo jednoga jezika ne može dobiti. One nam pomažu da uspostavimo globalnu perspektivu o nekome fenomenu s pomoću koje se lakše razumiju i podatci u pojedinim jezicima. Dostupnost ovakve studije snažan je poticaj i nezamjenjiva pomoć svakomu tko se želi baviti ili se već bavi relativnim konstrukcijama.

10 Za sažeti pregled informacija o nesklonjivome relativizatoru u standardnome hrvatskom vidi Pranjković (1986).

11 Treba dodati i to da se u hrvatskome, barem kada je riječ o internetskome jeziku, osim standardnoga *što* kao nesklonjivi relativizatori rabe i *šta* i *kaj* te u manjoj mjeri *ča*.

## Bibliografija

- Pavlović, Slobodan (2012). Sistem relativizatora u srpskom jeziku. *Zbornik Matice za slavistiku* 82: 71–86.
- Polančec, Jurica, Tena Grnjatović (2014). The indeclinable relativizer što – an analysis of examples from contemporary spoken Croatian. Peti-Stantić, Anita, Mateusz-Milan Stanojević, eds. *Language as Information. Proceedings from the CALS Conference 2012*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 193–213.
- Polančec, Jurica, Ana Mihaljević (*u tisku*). Croatian Non-standard Invariant Relativizers šta and kaj in European Perspective. Prihvaćeno za tisak u časopisu *Jezikoslovlje*.
- Pranjaković, Ivo (1986). Koji i što. *Jezik* 34: 10–17.

*Jurica Polančec*